

ИСЛОМ МОЛИЯСИДА МОЛИЯВИЙ ИНЖИРИНГНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Саипназаров Шербек Шайлавбекович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети PhD., доцент

Аннотация. Мақолада Ислом молиявий инжинирингининг иқтисодий ривожланиш ва макро-иқтисодий кўрсаткичлардаги ролини аниқлашга қаратилган бўлиб, Ислом молия тизими ва бошқа молия тизимларининг мамлакатлар иқтисодий фаолиятидаги ролини моделлаштириш орқали очиб бериш ҳисобланади.

Калит сўзлар: ислом молияси, молиявий инжиниринг, фоиз ставкаси ва инфляция, кредитор, анъанавий молия.

ПУТИ УЛУЧШЕНИЯ ФИНАНСОВЫХ ВЛИВАНИЙ В ИСЛАМСКИЕ ФИНАНСЫ

Саипназаров Шербек Шайлавбекович

Ташкентский государственный экономический университет PhD., доцент

Аннотация. В статье направленный на определение роли исламского финансового инжиниринга в экономическом развитии и макроэкономических показателях, он представляет собой раскрытие роли исламской финансовой системы и других финансовых систем в экономической деятельности стран посредством моделирования.

Ключевые слова: исламские финансы, финансовая инженерия, процентная ставка и инфляция, кредитор, традиционные финансы.

WAYS TO IMPROVE FINANCIAL INJECTIONS INTO ISLAMIC FINANCE

Саипназаров Шербек Шайлавбекович

*Tashkent State University of Economics
PhD., Associate Professor*

Annotation. In the article, aimed at determining the role of Islamic financial engineering in economic development and macroeconomic indicators, it is the disclosure of the role of the Islamic financial system and other financial systems in the economic activity of countries through modeling.

Keywords: islamic finance, financial engineering, interest rate and inflation, lender, traditional finance.

Кириш.

Ислом молия тизими кўплаб мусулмон мамлакатларида иқтисодий ривожланиш жараёнида муҳим рол ўйнайди. Молиянинг Исломий модели иқтисодий, молиявий ва инвестиция тамойилларига асосланади, уларнинг бузилишига йўл қўйилмайди. Биз қуйидаги қоидалар ҳақида гапирамиз: фоизсиз кредитлаш, инвестиция ва тижорат фаолиятида иштирок этиш мотивацияси мамнуният билан қабул қилинади. Қимор ўйинлари каби ноқонуний деб ҳисобланган юқори хавfli фаолият ҳам тақиқланган. Анъанавий молия тизимининг моделлари ривожланишга ҳисса қўшиши мумкин бўлган фоиз ставкасига таянади, бу бир вақтнинг ўзида инфляция ва реал иш ҳақининг пасайишига олиб келади, шунингдек қашшоқлик даражасини ошириш тенденциясини кучайтиради ва шу билан бутун жамият фаровонлигини пасайтиради.

Адабиётлар шарҳи.

Исломий молия тизими - Беккин (2009) олиб борган тадқиқоти асосида бу иқтисодий фаолиятни шариат қонунларида баён этилган асосий тамойилларни бузмасдан амалга оширишга имкон берадиган иқтисодий ва молиявий воситаларнинг комбинацияси ҳисобланади.

Литаунинг (2011) фикрича исломий молия нуқтаи назаридан дунёдаги энг тез ривожланаётган тизимлардан бири бўлиб, халқаро молиявий маконни фаол равишда забт этади. Шелгунова (2010) фикрига кўра, Исломий молия институтлари жаҳон миқёсида анча кенг тарқалди: ихтисослашган молиявий хизматларга талабнинг ортиши; нефт экспорти туфайли баъзи мусулмон мамлакатлари томонидан муҳим молиявий ресурсларнинг тўпланиши ҳисобланади. Бу давлатлар муҳим даромад олиш давом этади ва бу мамлакатларнинг молиявий бозорлари ривожланишда давом этади.

Келинг, Исломий молия тизимининг асосий хусусиятларини кўриб чиқайлик.

Газизова (2010) Фоиз ставкасини тақиқлаш орқали инфляцияга қарши кураш орқали Ислом молия тизимида судхўрлик ёки фоиз ставкаси - Араб тилида "Риба" - тақиқланган, бўлса пулнинг сотиб олиш қобилиятининг пасайишига олиб келади.

Мохамед (2017) Пул савдо ва инвестицияларни енгиллаштириш воситасидир, лекин у-сотиладиган товар ёки бойитиш воситаси ҳисобланмайди. Умуман олганда, бу нафақат пул муомаласи тезлигининг ошишига, балки ишлаб чиқариш ва инвестиция цикллари ва товар айланмаси давомийлигининг қисқаришига олиб келади, бу еса иш билан таъминлаш имкониятларини ва умуман мамлакатда иқтисодий мақсадларга эришишни оширади.

Борлакова, Кубанова (2020) Кредитга пул таклиф қилганлар кредитор эмас, инвестор бўлишади. Молиявий капитал эгаси ва тадбиркор фойда олиш учун рисклар бўйича жавобгарликни биргаликда қабул қилади.

Пул "потенциал" капитал сифатида қаралади, яъни ишлаб чиқариш фаолиятига инвестиция қилингандагина ҳақиқий капиталга айланади.

Ислом молия тизимида пул тўпланиши қарши курашилади. Сафаров, Кругляк (2018) Мақсад пулни тежаш ўрнига инвестицияларга йўналтириш ва натижада иқтисодий томондан ривожлантириш афзал ҳисобланади.

Убайдуллаев (2022) Спекулятив хатти-ҳаракатлар тақиқланади ва ноаниқлик билан боғлиқ фаолиятлар ҳам тақиқланади.

Шартномаларнинг дахлсизлиги принципи, Ислом банки қоидаларига кўра шартнома мажбуриятларини бажариш ва бузмаслиқдир. Бу битимнинг барча томонлари учун муҳим принципдир. Умуман олганда, бу рискларнинг пасайишига ва инсонлар, компаниялар ва мамлакатлар ўртасидаги ишончнинг кучайишига олиб келади.

Тадқиқот методологияси.

Мақолада Исломий молиявий инжиниринг ва анъанавий молиявий тизимларнинг мамлакатларнинг иқтисодий фаолиятига таъсирини аниқлаш учун қиёсий таҳлил ва математик моделлаштириш усулларидадан фойдаланилган.

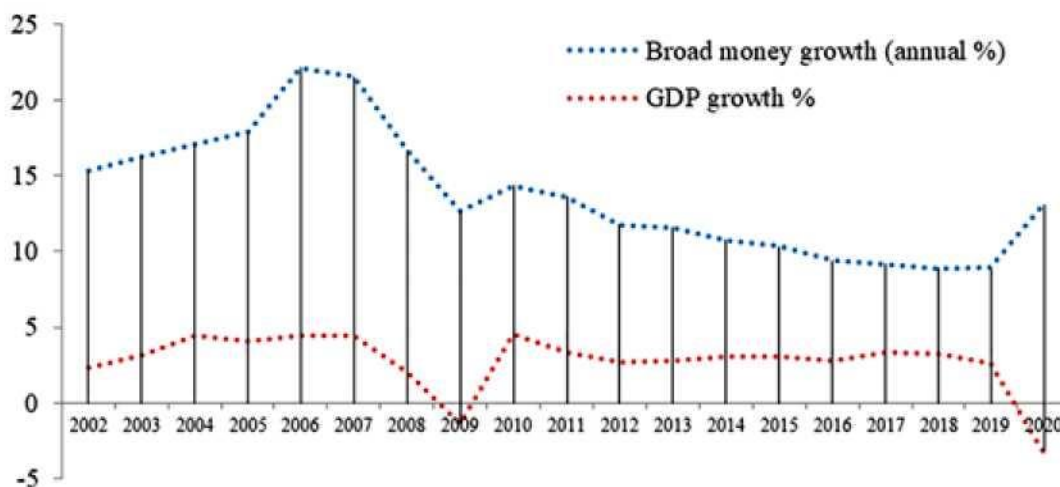
Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Замонавий қарз тушунчаси асосан пулни оддий ва мураккаб фоиз ставкалари билан кредитга сотишни англатади, жисмоний шахслар, компаниялар ёки ҳукуматлар даражасида бўлсин, глобал молиявий тизимга нима таҳдид солмоқда? Молиявий хавфсизлик қуйидаги молиявий кўрсаткичларга боғлиқ ҳисобланади: тўлов қобилияти, ликвидлиги, молиявий барқарорлиги ички ва ташқи қарзларни тўлашда давлатнинг ривожланган молиявий ва пул тизими, солиқ тизими, валюта хавфсизлиги ва давлат бюджети киради.

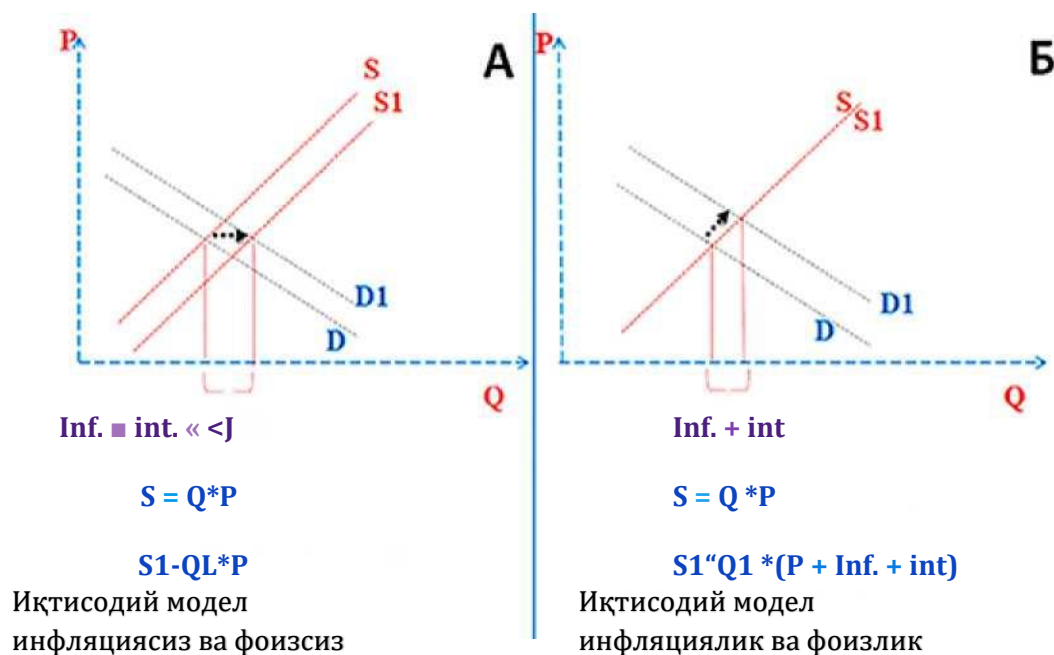
Давлатнинг ички ва ташқи мажбуриятларини тўлай олмаслиги иқтисодий барқарорлик ва молиявий ночорликка олиб келади, бу эса Давлат суверенитетини йўқотишга олиб келиш хавф-хатарлари пайдо бўлади.

Ҳозирги босқичда молиявий хавфсизликка таҳдидлардан бири бу пул миқдори ва глобал таъминот ўртасидаги тафовутнинг кучайиши ҳисобланади. Буларнинг барчаси товарлар ва хизматлар нархларининг инфляция даражасининг ошишига олиб келади. Бошқача қилиб айтганда, товарлар ва хизматларга глобал талабнинг глобал таклифдан юқори даражага кўтарилиши талаб ва таклиф ўртасида катта тафовутга олиб келади. Бу бўшлиқ фоиз

ставкаларининг ошиши билан боғлиқ бўлиб, бу жаҳон молия тизимининг беқарорлашишига ва ривожланган мамлакатлар (кредиторлар) ва ривожланаётган мамлакатлар (қарздорлар) ўртасидаги тафовутнинг ошишига олиб келади (1-расм).

1-расм. 2002-2020 йилларда жаҳон пул массаси ва жаҳон ЯИМнинг ўсиши, % да.

2-расм. Иқтисодий моделларнинг хусусиятлари (Исломий (А) ва анъанавий (Б))

1-расмдаги маълумотлар шуни кўрсатадики, глобал пул массасининг ўсиш суръати глобал ЯИМ ўсишига қараганда кўпроқ ошади, айниқса 19 йилда КОВИД-2020 пандемия даврида.

1-расмда шунингдек, жаҳон иқтисодиёти қуйидаги 2-расмда кўрсатилгандек ишлаб чиқаришга боғлиқ иқтисодиёт эмас, балки инфляцион иқтисодиёт бўлишга интилишини ва шунингучун қарз бўйича фоиз ставкаси, айниқса жами қарз бўйича (масалан, Африка мамлакатлари) юқори эканлигини кўрсатади.

Баъзи тадқиқотлар шуни кўрсатадики, фоиз ставкаси ва инфляция ўртасида тесқари боғлиқлик мавжуд, яъни фоиз ставкаси қанчалик юқори бўлса, инфляция даражаси шунчалик паст бўлади ёки аксинча. Бошқа тадқиқотлар шуни кўрсатадики, юқори фоиз ставкаси - иқтисодий таназзулга олиб келади, бу эса кейинчалик иқтисодиётни жонлантириш учун фоиз ставкасини пасайтиришни талаб қилади.

• Фоизларга асосланган молиялаштиришга боғлиқ бўлган иқтисодиёт Ислום иқтисодиётидан фарқли ўлароқ доимий инфляцияни келтириб чиқаради, бу асосан

инфляциясиз ишлаб чиқаришга боғлиқ ҳисобланади.

• Турли молиявий тизимларда инфляцияга фоиз ставкасининг таъсирини ўтказиш механизмини тушуниш учун биз асосий даврда қуйидаги тенглама билан тавсифланган ялпи таклиф тенгласидан келиб чиқади:

$$S_0 = Q_0 * P_0. \quad (1)$$

Агар ишлаб чиқарувчилар анъанавий молиявий тизимларга мувофиқ банклардан қарз олишни истасалар, улар кредитларни ушбу кредитлар бўйича ҳисобланган фоизлар билан тўлашлари керак. Бироқ, бу товарлар ва хизматлар нархларига таъсир қилади, чунки бу уларни ишлаб чиқариш таннархини оширади. Бундай ҳолда, товарлар ва хизматлар қийматининг ўсиш суръати фоиз ставкасига тенг бўлади. Ушбу ҳодиса инфляция даражасининг ошишига ва - пулнинг харид қобилиятининг пасайишига олиб келади.

Бизнинг фикримизча, агар пулнинг сотиб олиш қобилияти пасайса, фоиз ставкаси реал фойда олишга ёрдам бермайди, аксинча, қуйидаги тенгламада кўрсатилгандек, етуклик даврида пулнинг сотиб олиш қобилиятининг пасайишини қоплайди.

$$PPM_0 = (PPM_1 + IR) + (PPM_2 + IR) + \dots + (PPM_n + IR), \quad (2)$$

бу ерда PPM_0 -бу асосий даврда пулнинг сотиб олиш қобилияти.

$PPM_1, PPM_2, \dots, PPM_n, \dots$ -тўлов даврида пулнинг сотиб олиш қобилияти.

IR -фоиз ставкаси.

Шундай қилиб, фоиз ставкасининг товарлар ва хизматларнинг ялпи таклиф егри чизиғига ва макро-иқтисодий кўрсаткичларга таъсири қуйидаги тенглама билан аниқланади:

$$S_n = Q_0 * [P_0 + \text{int}R (\text{inf}R)] = \text{realWAG} + \text{purpMON} + \text{rislPOV} + \text{decWELF}, \quad (3)$$

бу ерда S_n давридаги товарлар ва хизматларнинг умумий таъминоти n ;

Q_0 -базавий даврдаги товарлар ва хизматлар сони.

P_0 -базавий даврда товарлар ва хизматлар нархи.

$\text{int}R$ -фоиз ставкаси.

$\text{inf}R$ -инфляция даражаси.

realWAG -иш ҳақининг ҳақиқий қиймати.

purpMON -пулнинг сотиб олиш қобилияти.

rislPOV -қашшоқлик даражаси.

decWELF -фаровонлик даражаси.

$\wedge$ - камайиши.

t -кўпайиши.

Шундай қилиб, анъанавий молиявий тизимлар нафақат иш ҳақининг реал қиймати, инфляция даражасига, балки бутун жамият фаровонлиги даражасига салбий таъсир қилади.

Ислом молия тизими тамойилларига мувофиқ, қуйидаги тенглама билан тавсифланади:

$$S_n = Q_0 * (P_0 = P_1) = f \text{ realWAG} + f \text{ purpMON} + 1 \text{ rislPOV} + f \text{ decWELF}, \quad (4)$$

бу ерда $S_1 - n$ давридаги товарлар ва хизматларнинг умумий таъминоти.

Q_0 -базавий даврдаги товарлар ва хизматлар сони.

$P_0 = P_1$ -базавий даврдаги товарлар ва хизматлар нархлари жорий даврдаги товарлар ва хизматлар нархларига тенг.

Модел намоишлари (шакллари. 4) фоиз ставкасининг йўқлиги товарлар ва маҳсулотларнинг барқарор нархларига олиб келади, яъни пулнинг сотиб олиш қобилиятига ижобий таъсир қилади.

Ҳозирги вақтда молия иқтисодий фаолиятнинг асосий двигателидир, шунинг учун мамлакатлар инфляцияни олдини олиш ва пул йўқотилишига қарши курашиш учун янада оқилона усуллардан фойдаланишлари керак, бубутун жамият фаровонлигига таъсир қилади.

Хулоса ва таклифлар.

Моделлар турли хил молиявий тизимларнинг макроиқтисодий кўрсаткичларга, шу жумладан ялпи талаб ва таклифга, инфляция даражасига, қашшоқлик даражасига ва бошқа кўрсаткичларга иқтисодий ва ижтимоий таъсирини ақс еттирди.

Тадқиқот давомида ҳар бир молия тизимининг асосий афзалликлари алоҳида аниқланди. Исломиий молия тизими асосий иқтисодий, молиявий ва инвестиция тамойилларига асосланади, масалан: фоизсиз кредитлаш; кредиторларнинг инвестиция ва тижорат фаолиятида иштирок этиш мотивацияси; пул тўпланиши тақиқланади; ва қимор каби юқори рискли ноқонуний ҳаракатлар мумкин эмаслиги ҳисобланади.

Анъанавий молия тизими ривожланишга ҳисса қўшиши мумкин бўлган фоиз ставкасига таянади, бу бир вақтнинг ўзида инфляция ва реал иш ҳақининг пасайишига олиб келади, бу эса қашшоқлик даражасини оширади ва шу билан бутун жамият фаровонлиги даражасини пасайтиради.

Адабиётлар/Литература/Reference:

Mohammed F.A. (2017) *Money As a Component of the Economy: A Reading into the Two Basic Functions of Money in Islamic-Based and Interest-Based Economic Systems* Journal of King Abdulaziz University: Islamic Economics. Vol. 30. No. 3.

Беккин Р.И. (2009) *Исламские финансовые институты и инструменты в мусульманских и немусульманских странах: особенности и перспективы развития. № 5 (132). С. 120*

Борлакова Т.М., Кубанова Л.А.З. (2020) *Исламская экономическая модель: особенности, современное состояние и перспективы дальнейшего развития // Вестник Академии знаний. № 36(1). С. 35-40.*

Газизова Р.Г. (2010) *Некоторые аспекты правового регулирования финансовых отношений нормами шариата и их роль в мировой финансовой системе // Ученые записки Казанского университета. Серия: Гуманитарные науки. No. 4. P. 83-89.*

Литау Е.Я. (2016) *Международные финансы: исламский банкинг как перспективная альтернатива традиционной системы финансирования // Экономика и управление. 2016. № 10(132). С. 68.*

Убайдуллаев Б.С. (2022) *Сущность исламского банкинга и его значимость в банковской системе Узбекистана // Молодой учёный года 2022: сборник статей II Международного научно-исследовательского конкурса. Пенза, 25 мая 2022 года. Пенза: Наука и Просвещение (ИП Гуляев Г.Ю.), С. 102-108.*

Шелгунов Р.В. (2010) *Исламские финансовые институты в мировой экономике // Мировое и национальное хозяйство.*